

УДК [930.253:94](477)"1914/1918"

В. Б. УНІЯТ*

**ПОСТАТЬ НИКИФОРА ГІРНЯКА
В АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ**

Проаналізовано документи, що стосуються діяльності Никифора Гірняка, у фондах державних архівів України. Коротко охарактеризовано рукописну книгу Н. Гірняка про діяльність Коша УСС, яка зберігається у ЦДАЛ України.

Ключові слова: Українські Січові Стрільці (Легион, Кіш, Пресова квартира); Українська бойова управа; “Просвіта”; “Рідна школа”.

Український військовий і освітній діяч Никифор Гірняк народився 23 липня 1885 року в с.Струсів на Тернопіллі. Навчався у Львівському та Віденському університетах, де здобув ступінь доктора філософії. Вчителював у Рогатинській гімназії, був Комендантом Коша Українських Січових Стрільців, Тернопільської військової округи за часів ЗУНР, очолював мобілізаційний відділ Української Галицької Армії. Згодом працював директором Тернопільської гімназії, брав участь у діяльності місцевої “Просвіти”, Пласту, видавав у Тернополі часопис “Громадянин”, був членом НТШ. Під час Другої світової війни працював шкільним референтом Українського Центрального Комітету, вчителював у Австрії, Німеччині, до кінця свого життя очолював Братство Українських Січових Стрільців. У США заснував українську школу і працював її директором, був діяльним у “Пласті”, організував видавничий кооператив “Червона Калина”. Никифор Гірняк також є автором праць “Організація і духовний ріст Українських Січових Стрільців” (Філадельфія, США, 1955), “Полковник Василь Вишиваний” (Вінніпег, Канада, 1956), “Останній акт трагедії Української Галицької Армії” (США: УВВІ, 1959), а також понад 100 публікацій у збірниках і часописах України й за кордоном.

Переважна частина архівних документів про діяльність історика, педагога, громадсько-культурного та військового діяча Никифора Гірняка як сотника Коша УСС зберігається у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові. Вони зосереджені тут головним чином у кількох фондах. Найбільшим за обсягом є фонд 353 “Легион Українських Січових Стрільців”, що налічує 279 справ. Справа 14

---

* Уніят Віктор Богданович – науковий редактор “Тернопільського Енциклопедичного Словника”.

(24 стор.) цього фонду містить “Звіт Івана Боберського, члена Загальної Української Ради і Української Бойової Управи, з поїздки до Українських Січових Стрільців”, тут також є матеріали, котрі стосуються перебування І. Боберського в Коші УСС та спілкування з Н. Гірняком¹. Деяку інформацію можна знайти у спр. 8 (6 стор.) “Правильник “Пресової квартири УСС”, спр. 32–33, 39–50, серед яких є списки особового складу УСС, рукописні видання (спр. 225–231) і т. д.² Окремо слід відзначити й фонд 353 “Листи до підхорунжого Пресової Квартири М. Угрин-Безгрішного від родичів, друзів та ін.”, де є листи Н. Гірняка³.

Окрім цього, представлено низку матеріалів, пов’язаних із Легіоном УСС, котрі зберігаються в інших фондах цього архіву. Велика кількість матеріалів, що характеризують діяльність стрілецьких інституцій та містять інформацію про Кіш УСС, зберігається у фонді 352 “Збірна станиця Українських Січових Стрільців у Відні”. Важливим є фонд 360 адвоката Володимира Старосольського, де серед іншого містяться документи про діяльність Української бойової управи (УБУ) та її взаємини з УСС, і фонд 359, спр. 234 (36 стор.) “Назарук Осип – громадський діяч”, що містить листування О. Назарука з Н. Гірняком⁴, фонд 395 “Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих земель у Львові”, фонд 406, спр. 175 (27 стор.) “Редакція газети “Нова Зоря”, м. Львів”, містить працю Н. Гірняка про Кіш УСС⁵. Також у фонді 309 (Наукове товариство імені Т. Шевченка) зберігається спр. 1198 “Мемуари полковника УСС Габсбурга В.”, де є також згадка про Н. Гірняка, з яким він підтримував дружні стосунки⁶. Фонд 866, спр. 36 (166 стор.) присвячений Басараб (Левицькій) Ользі, громадській і політичній діячці; тут також можна знайти її листування з Н. Гірняком⁷. Фонд 316, спр. 36 містить інформацію про видавничу діяльність кооперативу “Червона Калина” у 1918–1939 роках. Фонд 404, спр. 15 містить інформацію про Пласт, у фонді 206 “Рідна школа українське педагогічне товариство у Львові. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність гуртка у м. Тернополі” також є інформація про Н. Гірняка⁸.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України зберігає документи, що стосуються стрілецької тематики, зокрема Команданта Коша УСС Н. Гірняка, у трьох фондах. Фонд 4097 “Кіш Українських Січових Стрільців, 1917–1918 рр.” представлений книгою наказів Команди Коша УСС за 06. 11. 1917–23. 06. 1918 рр. (спр. 1). У цій справі, що налічує 288 аркушів, подано накази Команди Коша; у них є матеріали про службу стрільців у Коші, зміни у відділах, поїздки, відпустки, виздоровців, кошові звіти, різні приділення, пошту, дари на кошову бібліотеку, Богослужіння, карні справи та ін. Серед останніх домінують накази про покару за порушення внутріш-

нього розпорядку Коша. Багато наказів стосуються безпосереднього проголошення УНР та планів виїзду Коша у Велику Україну. До наказу № 363 всі накази подані за підписом Н. Гірняка. Накази від № 363 (29. 12. 1917 р.) до (30. 01. 1918 р.) підписував Т. Рожанковський, наступні подані у матеріалах справи без підписів⁹. У фонді 4405 “Союз визволення України (СВУ)” зберігається листування з офіцерами Українських Січових Стрільців Гаврилком, Гірняком, Саєвичем, Горянським, Палащуком та іншими про організацію на Волині шкіл; збір і надсилання до них підручників (спр. 22). Її почато 22. 12. 1914 р., а закінчено 27. 01. 1918 р. У цій справі подано листування Н. Гірняка із Союзом Визволення України у Відні¹⁰.

Слід також відзначити, що матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України часто перегукуються з Матеріалами фонду 353 – “Легіон Українських Січових Стрільців” Центрального державного історичного архіву України у м. Львові.

Низка документів, що стосуються діяльності Н. Гірняка, міститься також у фондах Державного архіву Тернопільської області. Це, зокрема, фонд 487, спр. 358 “Метрична книга села Струсів” – про народження Н. Гірняка¹¹; фонд 294, спр. 65, 74, 79, 87, 95, 105 “Звідомлення філії товариства “Просвіта” у Тернополі”¹²; фонд 348, спр. 43 “Кременецкое поветовое управление украинского товарищества “Просвита”. Циркуляры, распоряжение, выписки из уставов, переписка с Министерством Внутренних дел, Кременецким поветовым староством об открытии читальни товарищества “Просвита”, об организации празднования дня конституции 3-го мая и по другим вопросам”, містить лист “Дирекції приватної дівочої гімназії Українського Педагогічного Товариства в Тернополі” за підписом Н. Гірняка про поїздку учнів та вчителів гімназії до Кременця та Почаєва¹³.

Окрема група матеріалів є у фондах автора цієї статті. Їх переслала дочка Н. Гірняка Л. Чолган (США), вони охоплюють листи, статті, автобіографію, світлини, окремі документи, що стосуються діяльності Н. Гірняка у Німеччині та США.

У найбільшому за обсягом фонді 353 “Легіон Українських Січових Стрільців у Центральному державному історичному архіві України в м. Львові”, найціннішою, на наш погляд, є спр. 7 (142 арк.) під заголовком “Матеріали до історії Легіону Українських Січових Стрільців”. Цінність справи в тому, що автором “Матеріалів...” є Н. Гірняк, окрім того він тут також подав своє листування з видатними особистостями цього періоду, зокрема Д. Вітовським, М. Галущинським, Г. Коссаком, Архикнязем Вільгельмом (Василем Вишиваним), О. Назаруком, а також Загальною Українською Радою, Центральною Управою УСС, Союзом Визволення України та ін.; опрацювавши спр. 7, можна дізнатися

дуже багато про діяльність Коша УСС та Кошового. Тут є деякі накази Кошового, розкрита господарська, громадська та культурно-освітня праця у Коші, а також зафіксовані місця розташування Коша УСС у ті чи інші дні¹⁴. В автобіографії Н. Гірняк зазначив: “Об’ємну працю про організаційне життя Коша, громадську працю коменданта Коша я написав був у 1935–1938 роках на підставі багатой збірки актів і документів, які збереглися в мене. На історичній секції НТШ оцінено цю працю як важний історичний вклад “з першої руки”, і НТШ мало у вересні 1939 розпочати її друк. Але друга світова війна унеможливила реалізацію цього заходу”¹⁵. На цьому автобіографія Н. Гірняка перервана.

Стосовно видання “Матеріалів до історії Легіону Українських Січових Стрільців” збереглося численне листування Н. Гірняка з О. Назаруком, відомим громадським і політичним діячем, письменником, дослідником і теоретиком української мемуаристики.

18 лютого 1937 р. Н. Гірняк повідомив О. Назарука про хід підготовки його праці та про поділи на частини, про розділ про Вітовського та Волинь¹⁶.

25 лютого того ж року Н. Гірняк написав О. Назаруку ще одного листа, поінформувавши про підготовку своєї праці. У листі від 18 травня 1937 р. поцікавився думкою про свою книгу, яку розділами пересилав О. Назаруку, зокрема, чи не забагато актового матеріалу і т. д. 12 січня 1938 р. Н. Гірняк переслав для перегляду О. Назарукові та В. Огоновському четверту частину своєї праці, яку він “писав з великими труднощами: “Рідна Школа” не дала знижки годин, а по останньому побуті у Львові я хорував на грипу”. У тому ж листі Н. Гірняк повідомив О. Назарука: “На 14 лютого просив я Тиктора скликати бригаду усуусів Рогатинської гімназії, моїх учнів, котрим я хочу присвятити свою працю на нараду. Також для перегляду свою працю Н. Гірняк надіслав митрополитові Андрею Шептицькому¹⁷.

У листі від 18 квітня 1937 р. Н. Гірняк нагадав О. Назаруку, що він писав до їхнього спільного знайомого наступне: “Пригадайте йому (Н. Гірнякові – В. У.), що він має абсолютний обов’язок написати спомини від 1914 року аж до свого виїзду з України до Праги, тому що до історії Стрілецтва ніхто інший з наших людей не потрапить подати до публічного відома, того що він”. У цьому листі Н. Гірняк дорікнув О. Назарукові, що той довго переглядає надіслані йому матеріали, а також повідомив О. Назарука, що потрібно буде часто бувати у Львові в архіві НТШ, “де є дуже багато матеріалів з часів мого урядування в Коші УСС”¹⁸.

У листі від 6 липня 1937 р. зі с. Озерна (нині Зборівського району) Н. Гірняк написав О. Назарукові, що йому сподобалася пропозиція В. Огоновського розбити працю на підрозділи, зокрема “Суспільне

життя УСС”, “Культурне життя”, “Політичне життя” і т. д. «Нині я працюю над 4-м розділом “Організаційне життя УСС”. Щотижня їду до Тернополя і 5–6 годин пересиджую при машинці». 5 лютого 1938 р. Н. Гірняк повідомив О. Назарука про порядок розділів згаданої праці, зокрема: “1-й розділ “Листи Вітовського”, 2-й “Волинська експедиція УСС”, 3-й “Політичне життя УСС”, 4-й “Організаційне життя Легіону УСС. На закінчення праці я хочу зробити висновок про ті цінності нашого племені (велика бойова вартість, можливість дисциплінуватися та надійність) в науку молодими поколінням, щоб виховати в них почуття обов’язку й характерність”¹⁹.

2 травня 1939 р. у листі до О. Назарука Н. Гірняк зазначив, що Шкільна Кураторія хоче знову усунути його – вже третій раз – від педагогічної діяльності в гімназії. Також поскаржився на складне матеріальне становище: “З мізерної плати удержую сина в Познані й сплачую борги за доньку, яку у січні цього року видав заміж... Живу в Озерній... Влотко Огоновський хоче від мене вступного слова до моєї праці, і я на днях за це беруся”²⁰.

Отже, неопубліковані “Матеріали до історії Легіону Українських Січових Стрільців”, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, є цінним історичним джерелом із вивчення та глибшого наукового пізнання ролі Легіону Січових Стрільців в історії України, зокрема на одному з етапів національного та громадсько-культурного пробудження українського народу під час Першої світової війни. З огляду на це вони потребують перевидання, щоб бути доступнішими для широкого кола дослідників.

---

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), ф. 353, оп. 1, спр. 14. Звіт І. Боберського з подорожі до УСС.

² ЦДІАЛ України, ф. 353, оп. 1, спр. 8. Правильник “Пресової квартири” УСС.

³ ЦДІАЛ України, ф. 353, оп. 1, спр. 215. Легіон Українських січових стрільців. Листи до підхорунжого Пресової квартири Угрин-Безгрішного Миколи від родичів, друзів та ін.

⁴ ЦДІАЛ України, ф. 359, оп. 1, спр. 234. Назарук Осип – громадський діяч.

⁵ ЦДІАЛ України, ф. 406, оп. 1, спр. 175. Редакція газети “Нова Зоря”. Статті та рецензії Гарви П., Гащак М., Гетьмана М., Гірняка Н.

⁶ ЦДІАЛ України, Ф. 309, оп. 1, спр. 1198. Мемуари полковника УСС Габсбурга В.

⁷ ЦДІАЛ України, ф. 866, оп. 1, спр. 9. Басараб (Левицька) Ольга громадська і політична діячка. Поштівки Гаврисевича М., Гірняка, Колцуняна Г. та Лотоцького В.

⁸ ЦДІАЛ України, ф. 206, оп. 1, спр. 2453. Рідна Школа, українське педагогічне товариство у Львові. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність гуртка у м. Тернополі. Т. 2.

⁹ Центральний Державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО України), ф. 4097, оп. 1, спр. 1. Книга наказів команди Коша Українських Січових Стрільців.

¹⁰ ЦДАВО України, ф. 4405, оп. 1, спр. 22. Листування з офіцерами Українських січових стрільців Гаврилком, Гірняком, Горянським, Палащуком та іншими про організацію на Волині шкіл; збір та надсилку до них підручників.

¹¹ Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. 487, оп. 1, спр. 358. Метрична книга с. Струсів.

¹² Держархів Тернопільської обл., ф. 294, оп. 1, спр. 87, 95, 105. Товариство “Просвіта” відомості про сплату членських внесків за 1927, 1928, 1930 рр.

¹³ Держархів Тернопільської обл., ф. 348, оп. 1, спр. 43. Кременецькое поветовое управление украинского товарищества “Просвіта”.

¹⁴ ЦДАЛ України, ф. 353, оп. 1, спр. 7. Матеріали до історії Легіону Українських січових стрільців (Реферати, листи та інше).

¹⁵ Архів автора (рукописну автобіографію Н. Гірняка передала його дочка Л. Чолган).

¹⁶ ЦДАЛ України, ф. 406, оп. 1, спр. 175. – Редакція газети “Нова Зоря”. Статті та рецензії Гарви П., Гащака М., Гетьмана М., Гірняка Н.

¹⁷ Там само, с. 21, 22, 23.

¹⁸ Там само, с. 26.

¹⁹ Там само, с. 27, 30.

²⁰ Там само, с. 35.

Проанализированы документы, касающиеся деятельности Никифора Гирняка, в фондах государственных архивов Украины. Подана краткая характеристика рукописной книги Н. Гирняка о деятельности Коша УСС, которая хранится в ЦГИАУ во Львове.

Ключевые слова: Украинские Сечевые Стрельцы (Легион, Кош, Пресовая квартира); Украинская боевая управа; “Просвіта”; “Родная школа”.

There are analyzed the documents on Nykyfor Hirnyak in the fonds of the State Archives of Ukraine and it is given a short description of Hirnyak’s hand written book about Kish of the Ukrainian Sichovi Strilsti activities which is kept in Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv.

Keywords: Ukrainian Sichovi Striltsi (Legion, Kish, Press kvartyra); Ukrainian fighting office; “Prosvita”; “Ridna shkola”.